

Föräldrars och talpedagogers syn på tal-, språk- och röstproblem vid skolstarten

En jämförande studie

Monica Westerlund

I denna artikel redovisas föräldrar och talpedagogers bedömning av 1837 nybörjare i Uppsala kommuns skolor. Båda bedömningarna görs under barnens första månad i skolan. Resultatet visar att talpedagogerna noterar mer än 2,5 gånger så många avvikande barn som föräldrarna. Det föreligger också en spridning inom såväl talpedagog- som föräldrabedömningarna när resultaten grupperas efter rektorsområden. Störst är variationen mellan talpedagogernas bedömningar. Denna spridning minskar dock om endast de barn som kallas till behandling medräknas. Även inom ett och samma rektorsområde kan talpedagogernas och föräldrarnas bedömningar skilja sig avsevärt inbördes.

Beskrivningarna av barnens avvikelser uppvisar såväl likheter som olikheter. Enligt föräldrabedömningarna är läsning den vanligaste avvikelsen, medan talpedagogerna framför allt noterar uttalsfel.

Monica Westerlund är logoped på barnhälsovården, Akademiska sjukhuset, Uppsala.

Kan föräldrar bedöma sina barn? Naturligtvis, ingen känner dem ju bättre! Trots det har föräldrabedömningar brister och som begränsar deras användning i kliniska sammanhang. Delvis sammanhänger dessa brister med föräldrars olika uppfattning om vad som skall anses normalt. Föräldrarnas emotionella engagemang i sina barn innebär dessutom risk för subjektivitet i bedömningarna. Av dessa skäl måste man enligt Barnes betrakta föräldrabedömningar som osäkra när

det gäller att spåra sk riskbarn som kräver särskild hjälp för att utvecklas (2).

Emellertid är värdet av föräldrapporter i hög grad beroende av vad föräldrar sätts att bedöma och av hur frågorna är formulerade. Svar på frågor som kräver någon form av tolkning eller som berör specifika, ovanliga företeelser har låg reliabilitet (5).

Calnan och Richardson utgick i sin undersökning av talproblem hos 11-åringar från skattningar och test utförda av lärare, läkare och föräldrar (4). Resultaten visade att samstämmigheten mellan bedömarna var låg. Bästa överensstämmelsen rådde mellan läkarnas och föräldrarnas bedömning av stanningsförekomst.

En jämförelse mellan olika bedömare presenterades också i en svensk undersökning av Johnsen och Westerlund (7). Här handlade det om 4-åriga barns tal och språk så som det uppfattades av föräldrar, audiometriser (= hörsel- och talscreenare), läkare och logoped. Även i denna undersökning var överensstämmelsen mellan olika bedömare dålig.

Samma barn blev också bedömda vid skolstart av både föräldrarna och talpedagoger (7). Fler barn bedömdes då av föräldrarna ha problem än vad talpedagogerna ansåg. Trots detta fick flera barn som föräldrarna ansett som normaltalande talträning i årskurs 1. Således var överensstämmelsen mellan bedömarna fortfarande dålig.

I föreliggande rapport presenteras en kartläggning av föräldrars bedömning av tal-, språk- och röstproblem vid skolstart. Samtliga barn har under höstterminen i årskurs 1 också blivit bedömda av skolans talpedagoger, vilket möjliggör jämförelser såväl inom som mellan bedömargrupperna.

MATERIAL

Höstterminen 1983 var 1886 barn anmälda som nybörjare i Uppsala kommuns skolor. Föräldrabadömningar av barnens tal- och språkutveckling inkom för 1827 elever. Bortfallet, 3 procent, bestod huvudsakligen av invandrabarn och barn som aldrig börjat skolan pga flyttning eller uppskov. Kartläggningen baseras således på 1827 föräldrabadömningar samt bedömningar gjorda av 19 talpedagoger med ansvar för kommunens 20 rektorsområden.

METODER

Föräldrabadömningar

I samband med hälsokontrollen under höstterminen i årskurs 1 fyller föräldrar i en hälsodeklaration, där bl a en fråga om barnets tal ingår. För att få barnets talstatus bättre belyst sammanställdes ett separat formulär. Föräldrar som ansåg att barnet hade någon form av tal-, språk- eller röstavvikelse ombads att närmare precisera detta utifrån givna alternativ. Dessutom skulle man markera om problemet hade uppmärksamats och eventuellt behandlats tidigare.

Talpedagogbedömning

Uppgifter inhämtades från kommunens 19 talpedagoger som under höstterminens inskolningsperiod träffar samtliga barn i årskurs 1. Bedömningarna sker vanligtvis individuellt och tar ungefär 10 minuter. Någon enhetlig screeningmetod brukas inte utan varje talpedagog utformar själv sin undersökning. Så gott som alla använder dock någon form av fonologiskt test (= ljudtest) som bygger på att barnet får benämna bilder där svenskans fonem i olika positioner ingår i orden. Många tar också upp meningsrepetition som ger en grov bild av den grammatiska förmågan.

Kommunens rektorsområden har grupperats efter hur resurskrävande de bedömts vara utifrån resultat av inskolningsprov. Med grupp I avses de som utmärktes av låga poäng på inskolningsprovet enligt en 9-gradig skala. Grupp III karakteriserades av särskilt höga testpoäng medan grupp II intog en mellanställning.

Resultat

Föräldrabadömningar av 1827 barn inkom. För 270 barn, dvs 15 procent, ansåg föräldrarna att det förelåg

Mer än dubbelt så många avvikare identifierades av talpedagogerna

någon form av avvikelse. Av dessa barn var 99 kända hos logoped eller talpedagog i förskolan och 78 av dem hade gått i behandling före skolstart. (Ytterligare 20 barn hade tidigare behandlats men bedömdes nu som normaliserade.)

Enligt talpedagogerna hade 696 av de 1827 föräldrabadömda barnen tal-, språk- eller röstproblem. Mer än dubbelt så många avvikare identifieras således av talpedagogerna, 38 procent mot föräldrarnas 15 procent. Vid en närmare granskning av talpedagogbedömningarna och föreslagna åtgärder till följd av dessa finner man att behandling rekommenderades för 322 av de avvikande barnen. Behandlingsbehovet uppgick således till 18 procent (322/1827) av populationen. Resten följdes upp med kontroller under läsåret eller senare.

Tabell 1 visar olika avvikelers förekomst. Av de två första kolumnerna framgår att läspning och uttalsfel dominerade i föräldrarnas bedömningar. Ofta var läspning den enda anmärkning barnet hade men denna kan också vara ett bland flera fel.

Talpedagogernas bedömningar (Tabell 1, tredje och fjärde kolumnerna) är naturligt nog mer nyanserade än föräldrabadömningarna, vilka dessutom begränsas av de givna alternativen i frågeformuläret. Talpedagogernas omdömen har så långt det varit möjligt sammanställts under samma rubriker som föräldrabadömningarna. Läspning, r-fel och övriga uttalsfel dominerar men förhållandet mellan dem skiljer sig i de båda sammanställningarna.

En uppdelning av materialet i rektorsområden visar på stora variationer i förekomsten av tal-, språk- och röstproblem. Variationerna gäller såväl föräldra- som talpedagogbedömningar. Spridningen, 11 till 70 procent för talpedagogerna är dock mer än tre gånger så stor som föräldrabadömningarnas spridning, 8 till 24 procent. Även inom samma rektorsområde kan skillnaden mellan föräldra- och talpedagogbedömningar vara mycket stor.

I fem rektorsområden, varav ett med extremt låg andel barn med avvikelser, visar talpedagogers och

Tabell 1. Antal och procentuell andel barn med tal-, språk- eller röstavvikelser enligt föräldrar och talpedagog

Avvikelse	Föräldrabedömning		Talpedagogbedömning	
	Antal	Procent N = 1827	Antal	Procent N = 1827
Läspning	92	5,0	74	4,0
Uttalsfel (utom r-fel)	52	2,8	138	7,5
R-fel	48	2,6	53	2,9
Röstproblem	32	1,7	33	1,8
Stamning	12	0,6	5	0,2
Nasalt "grötigt" tal	10	0,5	10	0,5
Grammatiska fel	32	1,7	—	—
Svårt att berätta	17	0,9	—	—
Svårt att förstå	7	0,3	—	—
Annat	15	0,8	—	—
Språkligt svag (grammatiska fel, ordförrädsbrister svårt att berätta)	—	—	40	2,1
Interdentalt tal	—	—	48	2,6
Oartikulerat tal	—	—	38	2,0
Ordförvanskning	—	—	19	1,0
Talängslan	—	—	5	0,2
Brister i auditiv perception/minne	—	—	2	0,1
Dregling	—	—	1	0,05

Ett barn kan ha flera avvikelser.
Totalt 270 barn dvs 15% bedöms som avvikande av föräldrarna medan talpedagogerna finner 696 barn, dvs 38%, som avvikande.

föräldrars avvikelsebedömningar i stort sett samma omfattning.

Tabell 2, som jämför talpedagoger och föräldrars bedömningar av samma barn, visar att 511 av 1827 barn skattades som falsk-negativa av föräldrarna medan 85 barn bedömdes falskt-positivt. Överensstämmelse mellan bedömnarna rädde för 1046 sant-negativa och 185 sant-positiva.

Om endast barn med behandlingskrävande avvikelser medräknas minskade variationen mellan talpedagogernas bedömningar i olika rektorsområden till mellan 7 och 38 procent. Föräldrabedömningarnas specificitet påverkades inte nämnvärt (men minskade från 92 till 90 procent). Däremot ökade sensitiviteten något, från 27 till 38 procent. Det tycks således vara lättare för föräldrar att identifiera behandlingskrävande avvikelser än icke behandlingskrävande.

Tabell 2. Samband mellan föräldra- och talpedagogbedömningar av 1827 barn

Talpedagog bedömningar	Föräldrabedömningar		
	Ej avvikande	Avvikande	Totalt
Ej avvikande	1046	85	1131
Avvikande	511	185	696
	1557	270	1827

Specificitet 92 procent (korrekt identifiering av icke-avvikande).
Sesitivitet 27 procent (korrekt identifiering av avvikande).

DISKUSSION
Få barn hos logoped eller talpedagog före skolstart

Med kännedom om att mellan 10 och 15 procent av 4-åringarna brukar remitteras till logoped som en följd av 4-åringskontrollens talscreening är det förvånande att endast 7 procent (99 + 20/1827) i denna undersök-

Endast 62 procent av nybörjarna klarar talpedagogbedömningen utan anmärkning.

ning uppges ha haft kontakt med logoped eller talpedagog före skolstarten (8.11.13). Emellertid kan föräldrarna medvetet ha avstått från att informera om detta i syfte att undvika att lärarna bildar sig en förutfattad mening om barnet. Retrospektiva data är dessutom alltid osäkra. Mycket har hänt sedan 4-åringskontrollen och ett engångsbesök hos logoped kan mycket väl ha fallit i glömska.

Många avvikare enligt talpedagogerna

Att föräldrabedömningarna skulle resultera i färre antal barn med avvikelser än talpedagogbedömningarna var väntat (2.4.9.). Skillnaden 270 mot talpedagogernas 696 är dock stor. Ökade kunskaper leder visserligen till ökad förmåga att identifiera avvikelser, men nog är det anmärkningsvärt att endast 62 procent av nybörjarna klarat talpedagogbedömningen utan anmärkning. Siffran stämmer emellertid väl med tidigare undersökningar (1.6.13). I förhållande till utländska prevalensstudier, där vissa smärre fel accepteras, är andelen svenska avvikare emellertid betydligt högre (3.10). Det omedelbara behandlingsbehovet stannar på 18 procent som även det är mycket i jämförelse med utländska studier.

Tal-, språk- och röstproblem förefaller således vara något av det mest resurskrävande inom den elevvårdande verksamheten. Hela 38 procent av populationen engagerar talpedagogerna i någon utsträckning, vilket måste betraktas som mycket också i förhållande till tillgången på talpedagoger. Man kan med fog fråga sig om så vida kriterier alls fyller någon funktion.

Variationer mellan och inom rektorsområdena

Stora variationer i förekomst av tal- och språkproblem mellan olika rektorsområden har tidigare noterats (1). Detta bekräftas i föreliggande undersökning. Sannolikt finns det verkliga skillnader mellan olika bostadsområden beroende på olikheter i den sociala strukturen men detta kan knappast förklara hela variationen i avvikelseförekomst.

I ett av kommunens sk resurskrävande områden (grupp I) var överensstämmelsen mellan föräldra- och talpedagogbedömningen överraskande god. Talpedagogens bedömning låg här hela 22 procent under medelvärdet för talpedagogbedömningarna. I de övriga områdena inom gruppen resurskrävande låg talpedagogernas avvikelseprocent inte bara högre än föräldrarnas utan också oftast betydligt högre än genomsnittet för bedömningsgruppen.

God överensstämmelse förelåg också mellan bedömnarna i ett av områdena med hög poäng på inskolningsprovet (grupp III). Talpedagogens bedömning låg här långt under det totala genomsnittet och även under genomsnittet för denna typ av rektorsområden. Skillnaden mellan bedömgargruppen var annars generellt tom större inom grupp III-områden än i de mest resurskrävande grupp I-områdena.

Påståendet, att hög socioekonomisk tillhörighet har samband med hög känslighet för avvikelser, medan föräldrar i lägre socialgrupper inte lika lätt identifierar avvikelser, verifieras inte i denna undersökning (12). Gruppindelningen baserad på inskolningsprovets resultat överensstämmer i stort med en socialgruppsindelning. Visserligen kan principen tillämpas i två extremfall, men hög avvikelseprocent i föräldrabedömningarna var trots allt vanligare bland de sex mest resurskrävande områdena och låg avvikelseprocent förekom lika ofta i socialt svaga som i socialt starka områden.

Hela förklaringen till variationerna i bedömningarna kan inte enbart motiveras med olikheter i den sociala strukturen. Det måste också finnas verkliga, betydande skillnader i bedömningarna mellan talpedagogerna.

Undersökningen bekräftar tidigare rapporter om dålig överensstämmelse mellan skattningar utförda av olika bedömgargrupper. Föräldragruppen är betydligt mer tolerant mot ofullständigheter. Sannolikt missas en del barn med svårare avvikelser vid föräl-

Hela förklaringen till variationerna i bedömningarna kan inte motiveras av olikheter i den sociala strukturen.

drabedömningar. Totalprevalensen, 15 procent, verkar å andra sidan relativt adekvat.

Slutord

Information till föräldrarna om orsaken till behandling hos skolans talpedagog blir mot bakgrund av de här påvisade skillnaderna i bedömningar en viktig behandlingsförberedande åtgärd. Föräldrarnas inställning till de extrainsatser som vidtas för deras barn har stor betydelse för behandlingsresultatet och den snabbhet med vilken detta kan uppnås.

Stora skillnader har framkommit speciellt mellan olika talpedagogers bedömning av avvikelser och behandlingsbehov. Dessa skillnader kan inte förklaras enbart utifrån olikheter i lokala förhållanden. En intensifierad diskussion om avvikelsekriterier och kriterier för behandling av tal- och språkproblem i skolan förefaller väl motiverad. I detta sammanhang framstår det också som angeläget att utrusta yrkesgruppen med ett stabilare identifieringsinstrument och synsätt.

REFERENSER

Fullständig referenslista kan erhållas av författaren

1. *Alstam-Malcus A. Fritzell B. Fritzell M. Svantesson F.* Talsvårigheter vid skolstarten och ett år senare. Nordisk Tidskrift för Logopedi och Foniatri. Vol 1:2–12, 1976.
7. *Johnsen B. Westerlund M.* Talar, läser, skriver Lisa och Kalle dåligt – Vem vet? Nordiskt Tidsskrift för Specialpedagogikk, 1: 19–29, 1985.
10. *Silva P A. McGee R. Williams S M.* Development language delay from three to seven years and its significance at age seven. Developmental Medicine and Child Neurology, 25:783-93, 1983.
13. *Westerlund M. Sundelin C.* Tal och språk vid fyra år och vid skolstarten. Läkartidningen, 80:4280-82, 1983.